

Хайдеггер М. ЩО ТАКЕ МЕТАФІЗИКА? ¹

Хайдеггер Мартін (1889—1976)— визначний німецький філософ, один з засновників екзистенціалізму і феноменології.

Навчався у Фрейбурзькому університеті. Згідно зі своїми давніми намірами стати священиком, вивчав католицьку теологію, проте згодом припинив ці заняття і звернувся до філософії. Одночасно він відвідував лекції з математики, природознавства й історії. Тут він познайомився з новітніми досягненнями фізики, зокрема з теорією відносності Ейнштейна.

На філософське становлення Хайдеггера вплинули середньовічні інтерпретації аристотелевої філософії, які розроблялись католицькими неосхоластами, і Баденська школа неокантіанства. Його дисертація «Вчення про судження в психологізмі» є вкладом в тодішню боротьбу з психологізмом в

¹ Фрагменти однойменного твору М. Хайдеггера упорядкував В. Ф. Бурлачук. Переклад фрагментів здійснено за виданням: Новая технологическая волна на Западе.— М.; Прогресс, 1986. С. 31—44.— *Прим, упоряд.*

логіці. Робота Хайдеггера на заміщення вакантної посади викладача університету «Вчення про категорії і про значення у Дунса Скота», так само як і його доповідь «Поняття часу в історичних науках», написані під теоретичним впливом неокантіанця Ріккєрта.

Згодом Хайдеггер сприйняв ідеї Brentano, Dilthey, Heidegger, Husserl.

Він застосовує феноменологічний метод для аналізу розуму й існування людини з метою виявлення їх передумов. На цьому шляху, відмовляючись від класичних понять матерії, духа, суб'єкта і об'єкта, Хайдеггер визначає свободу як суще, що вперше розкриває свою сутність. На відміну від Husserl, який в системі феноменологічних понять на перший план висував смислотворчу свідомість, Хайдеггер досліджує людське буття. Він інтерпретує екзистенцію як інтенціональне буття, «буття-в-світі», яке з'єднує потойбічне буття з «світом» — повсякденним знеособленим існуванням. Філософ в світлі цієї буттєвої структури аналізує поняття «страху» в екзистенціальному плані — метафізичного жаху як приголомшуючого прозріння, спонукання до справжнього існування.

В 1927 році вийшла друком його робота «Буття і час», яка відразу ж стала відомою. Не дивлячись на езотеричну мову, майже незнайому сучасній філософії, і ускладнені міркування, ця робота принесла йому славу.

Основні роботи: «Що таке метафізика?», «Що таке мислення?», «Сутність розуму», «Буття і час».

Що таке метафізика? Питання збуджує сподівання, що розмова піде про метафізику. Ми від нього утримаємося. Замість цього розглянемо певне метафізичне питання і дозволимо собі перенестись безпосередньо в метафізику. Тільки так ми дамо їй справжню можливість змалювати саму себе.

Наша розмова почнеться з розгортання одного метафізичного питання, потім перейдемо до спроби опрацювати це питання і дати відповідь на нього.

Розгортання метафізичного питання. Філософія — з точки зору здорового людського глузду — є, за Гегелем, «перевернутим світом». Своєрідність нашого підходу ви-

магає, відповідно, підготовчої характеристики. Вона впливає з подвійної властивості будь-якого метафізичного питання.

Перш за все. кожне метафізичне питання завжди охоплює метафізичну проблематику в цілому. Воно і само завжди є цим цілим. Далі, кожне метафізичне питання може бути задане лише так, що той, хто запитує, як такий також втягується в нього, тобто також підпадає під питання. Це слугує нам вказівкою: наше метафізичне питання повинно ставитися в цілому і виходити з сутнісного місцезнаходження нашого буття, яке запитує. Ми ставимо собі питання тут і тепер, для нас. А наше буття — в товаристві дослідників, викладачів і учнів — визначається наукою. Яка сутнісна подія відбувається в основі нашого людського буття в результаті того, що наука стала нашою пристрастю?

Галузі наук досить віддалені одна від одної. Спосіб обробки ними своїх предметів відрізняється по суті. Ця різноманітність дисциплін сьогодні ще якимось скріплюється тільки технічною організацією університетів і факультетів і зберігає певне значення лише завдяки практичній цілеспрямованості галузей. Вкоріненість наук в їх сутнісній основі, навпаки, відмерла.

І все-таки — у всіх науках ми, дотримуючись їх найбільш справжньої інтенції, вступаємо у відносини з сущим самим по собі. Якраз коли дивитись з точки зору наук, жодна галузь не має переваги над іншою, ні природа над історією, ні навпаки. Жоден спосіб обробки предмета не перевищує інші Математичне пізнання не більш строге, ніж філолого-історичне. У нього є лише «характер точності», яка не збігається зі строгістю. Вимагати від історії точності означало б погрішити проти ідеї специфічної строгості гуманітарних наук. Відношення до світу, яке пронизує всі науки як такі, примушує їх відшукувати само по собі суще, щоб згідно з його сутністю, змістом і способом існування зробити його предметом фронтального дослідження і обґрунтованого визначення. В науках відбувається — згідно з їх ідеєю — підступ впритул до сутнісного боку всіх речей.

Це особливе відношення до світу, зосереджене на сущому як такому, в свою чергу підтримується і керується певною вільно вибраною настановою людської екзистенції. Адже в якомусь відношенні до сущого знаходяться і донаукова, і позанаукова діяльність чи бездіяльність лю-

дини. На відміну від них, наука має ту характерну особливість, що вона властивим лише їй способом підкреслено і по-діловому дає перше і останнє слово виключно самому предмету. В такій діловитості наукового дослідження, визначення, обґрунтування відбувається своєрідно обмежене підпорядкування науки самому по собі суццю, спрямоване на те, щоб розкриття останнього йшло лише від нього ж самого. Ця підпорядкованість дослідження і наукової теорії переростає далі в основу для можливості свого роду провідної, нехай обмеженої, ролі науки всередині цілого людської екзистенції. Особливе відношення науки до світу і настанову людини, яка керує цим відношенням, можна повністю зрозуміти, звичайно, лише тоді, коли ми побачимо і розберемо, що має місце при такому відношенні до світу і такій настанові. Людина — суще серед іншого суццю — «займається наукою». Під час таких «занять» відбувається не менш як вторгнення відомого суццю, яке назване людиною, в сукупність суццю,— правда, так, ще при цьому вторгненні і завдяки йому суще розкривається саме в тому, що і як воно є. Вторгнення науки, яке має характер розкриття, по-своєму допомагає суццю стати перш за все самим собою.

Це троїсте — світовідношення, настанова, вторгнення—в своїй споконвічній єдності вносить запальну простоту і гостроту ось-буття¹ в наукову екзистенцію. Якщо ми недвозначно беремо висвітлене таким чином наукове ось-буття в своє володіння, то повинні сказати:

Те, на що спрямоване наше світовідношення, є само суще — і більше ніщо.

Те, чим керується будь-яка настанова, є само суще — і крім нього ніщо.

Те, з чим працює дослідження, яке вторгається в світ, є само суще — і зверх цього ніщо.

Проте дивна справа — якраз тоді, коли людина науки засвідчує за собою свою найсправжнішу суть, вона явно або неявно говорить про щось інше. Дослідженню підлягає лише суще і більше — ніщо; тільки суще і крім нього — ніщо; єдине суще і понад цього — ніщо.

Як же бути з цим Ніщо? Чи не випадковість те, що ми зовсім раптом про нього заговорили? Чи дійсно це просто манера розмови — і більше нічого?

Тільки чому ми піклуємося про це Ніщо? Адже саме

¹ Ось-буття — «відкритого» буття.— *Прим, автора.*

наука відхиляє Ніщо і залишає його як таке, що нічого не означає. І все ж таки, коли ми в такий спосіб залишаємо Ніщо, чи не залишаємо ми його завдяки цьому на місці? Хіба про залишення на якомусь місці можна говорити, коли ми залишаємо ніщо? Проте можливо, що ці борсання мови рухаються вже в порожнечі словесної гри. На відміну від цього науці доведеться тепер ще раз з усією серйозністю і тверезістю заявити, що для неї мова йде виключно про суще. Ніщо — чим ще воно може бути для науки, крім жаху і марення? Якщо наука тут має рацію, тоді ясно лише одне: про Ніщо наука нічого знати не хоче. Кінець кінцем, це і є строго наукова концепція Ніщо. Ми знаємо його, коли не хочемо про нього, про Ніщо, нічого знати.

Наука не хоче нічого знати про Ніщо. Але з такою ж очевидністю залишається вірним: коли вона намагається висловити свою власну суть¹, вона кличе на допомогу Ніщо. Їй потрібне те, що вона відкидає. Що за подвійна сутність ледь відкривається тут?

Осмислюючи нашу сьогодишню екзистенцію — як таку, що визначається наукою, — ми опинилися в самій гушавині суперечності. Суперечність сама собою розгортається в питання. Питання чекає тільки, щоб його явно висловили: як стоїть справа з Ніщо?

Розробка питання. Розробка питання про Ніщо повинна поставити нас в ситуацію, виходячи з якої виявиться або можливість відповіді, або неможливість відповіді. Ніщо залишилось з нами. Наука з почуттям байдужої вищості відносно нього залишає його нам як те, що «не існує».

Все-таки спробуємо поставити питання про Ніщо. Що є Ніщо? Вже перший підступ до цього питання виявляє щось незвичне. Ставлячи таке питання, ми заздалегідь припускаємо Ніщо як щось, яке тим або іншим чином «є» — як деяке суще. Проте якраз від сущого Ніщо абсолютно відрізняється. Наше питання про Ніщо — що і як воно, Ніщо, є — перекинує предмет питання до своєї протилежності. Питання само себе позбавляє власного предмета.

Відповідно і ніяка відповідь на це питання також Цілком неможлива. Насправді, вона обов'язково буде ма-

¹ Тобто позитивну й виключну приналежність до «сущого». *Прим, автора.*

ти форму: Ніщо «є» те-то і те-то. І питання, і відповідь в світлі Ніщо однаково безглузді.

Отже виходить, не потрібно ніякої відсічі з боку науки. Основне правило будь-якого мислення взагалі, яке звичайно використовується, положення про запобігання суперечностей, загальноприйнята «логіка» підтинають наше питання під корінь. Мисленню, яке за своєю суттю завжди є мисленням про щось, довелось би, зайнявшись обміркуванням Ніщо, діяти всупереч власній суті.

Оскільки, таким чином, нам взагалі відмовлено в можливості зробити Ніщо предметом, з усім нашим запитуванням про Ніщо ми вже підійшли до кінця — при умові, що в даному питанні «логіка» визначається як остання інстанція, що розум є засобом, а мислення — способом схопити Ніщо в його джерелах і прийняти рішення про шляхи його потенціального розкриття.

Як, невже можна посягнути на панування «логіки»? Хіба розум — не справжній господар в нашому питанні про Ніщо? Адже лише з його допомогою ми взагалі маємо можливість визначити Ніщо і поставити його як проблему, нехай навіть як таку, що руйнує сама себе? Насправді, Ніщо є запереченням всієї сукупності суцього, воно — абсолютно не-суще. Таким чином, ми так чи інакше підводимо Ніщо під дане вище визначення негативного і. значить, очевидно, заперечуваного. В свою чергу заперечення, згідно з пануючим і здавна недоторканим вченням «логіки», є специфічною дією розуму. Як же ми тоді хочемо у питанні про Ніщо або хоча б в питанні про можливість такого питання відправити розум на спочинок. Хіба Ні, негативність і тому заперечення, є тим вищим визначенням, під яке підпадає посеред іншого і Ніщо як особливий рід того, що заперечується? Невже Ніщо існує лише тому, що існує Ні, тобто заперечення? Чи якраз навпаки? Заперечення і Ні існують лише тому, що існує Ніщо? Це не тільки не вирішено, а навіть і не піднято до експліцитного питання. Ми будемо стверджувати: Ніщо первісніше, ніж Ні і заперечення.

Якщо ця теза правомірна, то можливість заперечення як дії розуму і разом з нею сам розум залежить певним чином від Ніщо. Як він тоді може бути відносно Ніщо вирішальною інстанцією? Чи не впливає гадана аб-

¹ Мається на увазі логіка в звичайному розумінні, те, що нею традиційно вважається.—
Прим, автора.

сурдність питання і відповіді стосовно Ніщо врешті-решт просто з сліпого норову розуму, який розперезався?

Проте, якщо вже ми не даємо формальній неможливості питання про Ніщо спантеличити себе і наперекір їй все-таки ставимо це питання, то повинні принаймні задовольнити те, що так чи інакше залишається основною вимогою для можливості постановки будь-якого питання. Якщо ми, незважаючи ні на що, повинні поставити питання про Ніщо — про нього самого,— то потрібно, щоб воно спочатку просто було в наявності. Треба, щоб ми могли з ним зіткнутися.

Де нам шукати Ніщо? Як нам знайти Ніщо? Чи не повинні ми взагалі, щоб знайти щось, вже заздалегідь знати, що воно існує? Насправді, людина перш за все і головним чином може шукати лише тоді, коли з самого початку припускає наявність шуканого. В даному випадку, проте, шуканим є Ніщо. Невже все-таки бувають пошуки без цієї заздалегідь даної відомості, пошуки, яким відповідає лише чисте відшукування?

Як би там не було, Ніщо нам відоме просто хоча б тому, що ми повсякденно мимоволі і бездумно говоримо про нього. Це звичайне, потьмяніле всією тьмяністю зрозумілих самих по собі речей Ніщо, яке так непомітно мерехтить в нашому багатослів'ї, ми можемо навіть нашвидкоруч укласти у визначення: Ніщо є повним запереченням всієї сукупності суцього. Чи не дасть нам ця характеристика у найгіршому разі який-небудь натяк на той напрямок, в якому ми тільки і зможемо нашттовхнутися на Ніщо?

Сукупність суцього повинна спочатку існувати, щоб як таку її цілком піддати такому запереченню, в якому з'явиться і саме Ніщо.

Але навіть якщо ми поки що абстрагуємося від проблемності відношень МІНІ запереченням і Ніщо, яким мислимим чином ми — конечні істоти — можемо зробити сукупність суцього доступною одночасно і в її загальності самій по собі, і для нас? Ми, мабуть, здатні помислити суще цілком в «ідеї» його сукупності, подумки піддати Цей продукт уяви запереченню і знову «помислити» як таке, що заперечується. Цим шляхом ми, правда, отримаємо формальне поняття уявного Ніщо, проте ніколи не отримаємо саме Ніщо. Проте Ніщо є ніщо, і між уявним і «справжнім» Ніщо може і не виявитися ніякої різниці, тим більше, що Ніщо зі свого боку становить повну

відсутність відмінностей. Та й саме це «справжнє» Ніщо — хіба воно знову ж не те саме закамфльоване, але абсурдне поняття існуючого Ніщо? Нехай тепер це буде востаннє, коли протести розуму затримують наші пошуки, правомірність яких може бути доведена лише фундаментальним досвідом Ніщо.

Як вірно те, що ми ніколи не охоплюємо все суще в ; його абсолютній сукупності, так безсумнівно і те, що ми все-таки опиняємося посеред сукупності сущого, яка так чи інакше трохи відкривається для нас. Охоплення сукупності сущого кінець кінцем за своєю природою відмінне від відчуття себе посеред сущого в цілому. Перше в принципі неможливе. Друге постійно відбувається в нашому бутті. Звичайно, все виглядає так, ніби в своїх повсякденних турботах ми прив'язані якраз лише до одного або іншого певного сущого, ніби ми заблукали в тому або іншому колі сущого. Проте якою б розщепленою не здавалась нам повсякденність, вона все-таки, нехай лише у вигляді тіні, ще містить в собі суще як єдність «цілого». Навіть тоді, і саме тоді, коли ми зайняті безпосередньо речами і самими собою, нас охоплює це «в цілому» — наприклад, при справжній тузі. До неї ще далеко, коли нам просто набридла ця книга або цей спектакль. Ця професія або це неробство. Вона вривається, коли «бере туга». Глибока туга, яка бродить в безоднях нашого буття, як глухий туман, змішує всі речі, людей і тебе самого разом з ними в одну купу якоїсь дивовижної байдужості. Ця туга трохи відкриває суще в цілому.

Іншу можливість такого відкриття таїть радість від близькості людського буття — а не просто особистості — любої людини.

Подібний настрій, коли «все» стає таким або іншим, дає нам — в променях цього настрою — відчутти себе посеред сущого в цілому. Наш настрій не тільки трохи відкриває, кожен раз по-своєму, суще в цілому, але таке відкриття — в повній відмінності від того, що з нами просто трапляється, — є одночасно фундаментальною подією нашого людського буття.

Те, що ми називаємо такими «відчуттями», не є ні короткочасним акомпанементом нашої розумової і волевиявної діяльності, ні просто спонукальним приводом до ' неї, ні випадково напливаючим станом із тих, з якими доводиться якось справлятися.

Проте якраз коли настрої ставлять нас таким чином

перед сущим в цілому, вони приховують від нас шукане нами Ніщо. Тим більше ми не будемо тут дотримуватися думки, нібито заперечення сущого в цілому, яке трохи відкривається в настроях, ставить нас перед Ніщо. Подібне могло б по-справжньому статися відповідно також лише в такому настрої, який за самим смислом здійснюваного в ньому розкриття виявляє Ніщо.

Чи трапляється в бутті людини такий настрій, який підводить її до самого Ніщо?

Це може статися і дійсно стається — хоч досить рідко — лише на мить, в фундаментальному настрої жаху (страху). Під цим «жахом» ми розуміємо не ту надто часту схильність жахатися, яка, по суті, споріднена з надмірною боязливістю. Жах в корені відрізняється від боязні. Ми боїмося завжди того або іншого конкретного сущого, яке нам в тому або іншому певному відношенні загрожує. Боязнь чогось стосується також чогось визначеного. Оскільки боязні властива ця окресленість причини і предмету, боязливий і полохливий міцно зв'язаний з речами, серед яких знаходиться. Прагнучи врятуватись від чогось — від ось цього,— він губиться по відношенню до останнього, тобто в цілому «втрачає голову».

Під час жаху для такого сум'яття вже немає місця. Найчастіше якраз навпаки, жаху властивий якийсь заціпенілий спокій. Хоч жах — завжди жах перед чимось, а не перед цією ось конкретно річчю. Жах перед чимось — завжди жах від чогось, а не від цієї ось конкретної речі. І невизначеність того, перед чим і від чого бере нас жах, є зовсім не проста відсутність визначеності, а сутнісна неможливість що б то не було визначити. Вона проявляється в наведеному нижче поясненні.

Під час жаху, ми говоримо, «людині робиться жахливо». Що «робить себе» жахливим і якій «людині»? Мине можемо сказати, перед чим людині жахливо. Взагалі робиться жахливо. Всі речі і ми самі тонемо в якійсь байдужості¹. Тонемо, але не в значенні простого зникнення, а речі повертаються до нас цим своїм осіданням як таким. Це осідання сущого в цілому навідає на нас з жахом, гнітить нас. Не залишається нічого для опори. Залишається і захльостує нас — серед вислизання сущого — тільки це «нічого».

Жах трохи відкриває Ніщо.

¹ Сущє більше нічого не говорить нам.— *Прим, автора.*

Під час жаху «земля вислизає з-під ніг». Точніше: жах забирає у нас землю з-під ніг, тому що примушує вислизати суще в цілому. Тому і ми самі — ось ці існуючі люди¹ — з загальним проваллям суцього також вислизаємо самі від себе. Тому в принципі жахливо робиться не «тобі» і «мені», а «людині». Лише наше чисте буття, приголомшене цим проваллям, коли йому ні на що спертися, все ще тут.

Жах відбирає в нас здатність мови. Раз суще в цілому вислизає і насувається прямо-таки Ніщо, перед його лицем замовкає будь-яке мовлення з його «є». Те, що, охоплені жахом, ми часто намагаємося порушити порожню тишу жаху, байдуже якими словами, тільки вказує на присутність Ніщо. Що жах відкриває Ніщо, людина сама підтверджує відразу ж, як тільки жах відступить. В ясновидінні нам доводиться визнати: там, перед чим і з приводу чого нас огорнув жах, не було, «власне», нічого.

В фундаментальному настрої жаху ми досягли тієї події в нашому бутті, завдяки якій відкривається Ніщо і виходячи з якої повинно ставитися питання про нього.

Як стоїть справа з Ніщо?

Відповідь на питання. Єдина важлива для нашої найближчої мети відповідь вже здобута, якщо ми потурбуємося про те, щоб питання про Ніщо дійсно продовжувало стояти. Для цього від нас вимагається відтворити перетворення людини в своє буття, яке провадить з нами будь-який жах, щоб схопити Ніщо, яке тут відкривається, таким, яким воно дає про себе знати. Внаслідок цього одночасно виникає вимога категорично відхилити ті характеристики Ніщо, які виникли не з нього самого.

Ніщо розкривається в настрої жаху — але не як суще. Так само воно не дане і як предмет. Жах зовсім не спосіб пізнання Ніщо. І все-таки завдяки йому і в ньому Ніщо трохи відкривається нам, хоча знову ж таки не так, ніби Ніщо являє себе в чистому вигляді «поруч» з сукупністю суцього, яка моторошно осідає. Ми говоримо, навпаки: з жахом Ніщо виступає спільно з суцим в цілому. Що значить це «спільно з»?

Під час жаху суще в цілому стає хитким. В якому розумінні це відбувається? Адже суще все-таки не знищується жахом так, щоб залишити після себе Ніщо. Та і як

¹ Але не людина як людина, яка наложить «ось-буттю». — *Прим, автора.*

Йому знищитися, коли жах супроводжується якраз цілковитою безпомічністю по відношенню до суцього в цілому. Швидше, Ніщо дає про себе знати, власне, разом з суцим і в суцому як такому, що цілком вислизає.

Під час жаху зовсім не відбувається знищення всього суцього самого по собі; проте у нас так само немає потреби робити спочатку заперечення суцього в цілому, щоб вперше отримати Ніщо. Не кажучи вже про те, що жаху як такому чуже експліцитне здійснення заперечних висловлювань; з подібним запереченням, яке нібито повинно синтезувати Ніщо, ми у всякому разі спізнались би. Ми вже до того зустрілись з Ніщо. Воно, ми сказали, виступає «спільно з» вислизанням суцього в цілому.

В жаху міститься відштовхування від чогось, яке, проте, є вже не втеча, а заціпенілий спокій. Це відштовхування бере початок від Ніщо. Ніщо не зтягує в себе, а за своєю суттю відсилає. Відсилання *від* себе як таке є разом з тим — за рахунок того, що воно примушує суще вислизати,— відсиланням *до* суцього в цілому, яке тоне. Це відштовхуюче відсилання до вислизаючого суцього в цілому, яке з усіх боків тіснить під час жаху наше буття, є сутністю Ніщо: уніщовіння. Воно не є ні знищенням суцього, ні результатом якогось заперечення. Уніщовіння ніяк не дозволяє списати себе за рахунок знищення і заперечення. Ніщо саме ніщовіє¹.

Уніщовіння не випадкова подія, а те відштовхуюче відсилання до вислизаючого суцього в цілому, яке розкриває це суще в його повній, до того прихованій дивовижності як щось цілком інше — на відміну від Ніщо.

В світлій ночі страхітливого Ніщо вперше досягається елементарне розкриття суцього як такого: розкривається, що воно є суще, а не Ніщо. Це «а не Ніщо», яке виглядає в мові додатком,— зовсім не пояснення заднім числом, а споконвічна умова можливості будь-якого розкриття суцього взагалі. Сутність Ніщо, яке споконвічно ніщовіє, і полягає в цьому: воно вперше ставить наше буття перед суцим як таким.

Тільки на основі споконвічної наявності Ніщо людське буття може підійти до суцього і вникнути в нього².

¹ Це обвал, відсутність якої-небудь присутності.— *Прим, автора.*

² Людина не може обмежити себе яким-небудь позитивніш змістом, оскільки завдяки висунутості нашого буття в Ніщо будь-який зміст стає коначним і тим самим вказує на вихід за свої межі.— *Прим, автора.*

оскільки наше буття за своєю сутністю стоїть у відношенні до суцього, яким воно не є і яким воно саме є, як таке буття воно завжди походить з Ніщо, яке вже заздалегідь відкрилося.

Людське буття означає: висунутість в Ніщо.

Висунуте в Ніщо, наше буття в будь-який момент завжди вже заздалегідь виходить за межі суцього в цілому. Цей вихід за суще ми називаємо трансценденцією. Якщо б наше буття в основі своєї сутності не було таким, що трансцендує, тобто, як ми можемо тепер сказати, якщо б воно не було завжди вже заздалегідь висунуте в Ніщо, воно не могло б стати у відношення до суцього, а отже, також і до самого себе.

Без споконвічної розкритості Ніщо немає ніякої самості і ніякої свободи.

Отже, відповідь на наше питання про Ніщо здобута. Ніщо — не предмет, взагалі не щось суще. Воно не зустрічається ні само по собі, ні поряд з суцим, на зразок додатку до нього. Ніщо є умовою можливості розкриття суцього як такого для людського буття. Ніщо не є, власне, навіть антонімом до суцього, а споконвічно належить до самої його основи. В бутті суцього здійснює своє уніщовіння Ніщо.

Лише тепер, нарешті, потрібно надати слово сумніву, який вже надто довго стримувався. Якщо наше буття може вступити у відношення до суцього, тобто екзистувати, то лише завдяки висунутості в Ніщо і якщо Ніщо споконвічно відкривається тільки в настрої жаху, чи не доведеться нам постійно втрачати землю під ногами з цим жахом, щоб мати можливість взагалі екзистувати? А хіба не ми ж самі визнали, що цей споконвічний жах буває рідко? Що основне, адже ми всі так чи інакше екзистуємо і вступаємо у відношення до суцього, яким ми не є і яким ми є самі,— без будь-якого такого жаху. Чи не є він примхливою вигадкою, а приписуване йому Ніщо — надмірністю?

Але що означає, що цей споконвічний жах буває лише в рідкі миттєвості? Тільки одне: на поверхні і звичайно Ніщо в своїй первісності від нас заслонене. Чим же? Тим, що ми в певному розумінні дозволяємо собі цілком загубитися в суцому. Чим більше ми в своїх стратегемах повертаємося до суцього, тим менше ми дозволяємо йому вислизати як такому, тим більше ми відвертаємося від Ніщо. Зате і тим вірніше ми виганяємо самі себе на загальноприступну зовнішню поверхню нашого буття.

І все ж це наше постійне, хоча і двозначне відвертання від Ніщо в певних межах відповідає його найбільш істинному змісту. Воно — Ніщо в своєму уніщовінні — якраз і відсилає нас до суцього. Ніщо ніщовіє невпинно без того, щоб ми знали про цю подію тим знанням, в якому повсякденно рухаємося.

Що може більш нав'язливо говорити про постійну і повсюдну, хоча і заслонену розкритість Ніщо в нашому бутті, ніж заперечення? Воно, проте, зовсім не додає до даного своє Ні від себе як засіб розрізнення і протиставлення, на зразок якоїсь проміжної прокладки. Та і як може заперечення здобути Ні з самого себе, коли воно лише і може заперечувати, якщо йому вже дане щось наперед, що підлягає запереченню? А як інакше можна побачити в тому, що заперечується і підлягає запереченню, щось приречене на «Ні», якщо не за рахунок того, що будь-яка думка як така вже заздалегідь має на увазі Ні? Ні з свого боку здатне відкритися лише тоді, коли його джерело, тобто уніщовіння, у вигляді якого перебуває Ніщо, і, отже, само Ніщо виходить з своєї потаємності. Не Ні виникає внаслідок заперечення, а заперечення коріниться в Ні, яке впливає з уніщовіння Ніщо. Заперечення є лише видом поведінки уніщовіння, тобто поведінки, яка заздалегідь спирається на уніщовіння Ніщо.

В результаті цього названа вище теза в загальних рисах у нас доведена: Ніщо — джерело заперечення, а не навпаки. Якщо таким чином могутність розуму надломлюється в сфері питань про Ніщо і про буття, то вирішується і доля панування «логіки» всередині філософії. Сама ідея «логіки» розпадається у вирі більш первісного запитування.

Як би часто і різноманітно заперечення — висловлене чи ні — не пронизувало собою будь-яке мислення, воно ні в якому разі не служить єдиним повноправним свідченням відкритості Ніщо, яка сутнісно належить до нашого буття. По суті, заперечення не можна приймати ні за єдиний, ні навіть за основний рід поведінки уніщовіння, в якій наше буття здригається від уніщовіння Ніщо. Безодніше, ніж проста доречність обміркованого заперечення,— жорстокість дії наперекір і ріжуча гострота презирства. Відповідальніше — мука неспроможності і нещадність заборони. Тяжче — гіркота втрати.

Ці можливості поведінки уніщовіння — сили, серед яких наше буття несе, хоча і не долає, свою замкнутість,—

зовсім не різновиди простого заперечення. Це не заважає їм, звичайно, проявлятися в Ні і в запереченні. Внаслідок цього — заперечення з особливою ясністю виявляє свою порожнечу і широчінь. Суцільна пронизаність нашого буття поведінкою уніщовіння — свідчення постійної і, зрозуміло, затіненої розчиненості Ніщо, яке споконвічно виявляється лише жахом. Але завдяки саме цій постійно прихованій присутності споконвічний жах в нашому бутті переважно затамований. Жах — з нами. Він тільки спить. Його наскрізне дихання віє в нашому бутті — менше всього в схильному «жахатися»; непомітно — в діловитому з його «так-так» і «ні-ні»; раніше всього в прихованому; найупевніше в приголомшеному і відважному людському бутті. А останнє здійснюється тільки через те, на що себе розтрачує, щоб зберегти таким чином свою останню велич.

Жах, який супроводжує відвагу, не терпить гінкого протиставлення собі ні радості, ні затишного самовдоволення мирних занять. Він перебуває — по цей бік подібних протилежностей — в таємній згоді з окриленістю і покірністю творчої туги.

Споконвічний жах може прокинутися в нашому бутті в будь-який момент. Для цього зовсім не обов'язково, щоб його розбудила якась екстравагантна подія. Глибині його дії відповідає дріб'язковість можливих приводів для нього. Він постійно готовий увірватися до нас. І все-таки вривається, вибиваючи землю з-під наших ніг, лише дуже рідко.

Висунутість нашого буття в Ніщо на основі потаємного жаху робить людину замісником Ніщо. Ми настільки конечні, що, власне, ніяк не можемо особистим рішенням і волею первісно поставити себе перед лицем Ніщо. В такі безодні нашого буття в'їдається ця обмеженість кінцем, що в справжній і найглибшій конечності нашій волі відмовлено¹.

Висунутість нашого буття в Ніщо на основі потаємного жаху є переступанням за суще в цілому — трансценденцією.

Наше запитування про Ніщо покликане продемонстру-

¹ Людина не може обмежити себе яким-небудь позитивним змістом, оскільки завдяки висунутості нашого буття в Ніщо будь-який зміст стає конечним і тим самим вказує на вихід за свої межі.— *Прим, автора.*

вати нам метафізику саму по собі. Назв (у) «метафізика»... (тлумачать.— Упоряд.) як позначення такого дослідження, яке виходить «за» суще як таке.

Метафізика — це запитування до поза сущого, вихід за його межі так, що ми отримуємо суще назад для розуміння як таке і в цілому.

В питанні про Ніщо такий вихід за суще в цілому має місце. Тому наше питання виявляється «метафізичним». Подібним питанням ми дали з самого початку подвійну характеристику: кожне метафізичне питання охоплює, по-перше, все ціле метафізики. В кожне метафізичне питання, крім того, завжди включається також і людське буття, яке запитує.

В якому розумінні питання про Ніщо пронизує і зміцнює собою сукупне ціле метафізики?

Про Ніщо метафізика здавна висловлюється в одній відомій — звичайно, багатозначній — тезі: з Ніщо нічого не виникає. Хоча при аналізі цієї тези Ніщо само по собі ніколи, власне, проблемою не стає, зате в світлі того чи іншого погляду на Ніщо в ній виявляється відповідне принципове і визначальне розуміння сущого. Антична метафізика бере Ніщо в значенні не-сущого, тобто не-оформленого матеріалу, який не може сам собі надати вигляду оформленого сущого, яке є відповідно тим або іншим «видом» (ейдосом). Сущо тут — образ, який сам формується і як такий постає в зримій визначеності (вигляді). Джерело, правомірність і межі цього розуміння буття так само мало підлягають з'ясуванню як і само Ніщо. Християнська догматика в протилежність цьому заперечує істинність положення: з Ніщо нічого не виникає, одночасно наділяючи Ніщо новим значенням в розумінні повної відсутності позабожественного сущого... Ніщо стає тепер антонімом до істинно сущого, до вищого сущого, до бога як нествореного сущого. І знову інтерпретація Ніщо вказує на основоположне розуміння сущого. Але метафізичний розгляд сущого відбувається в тій же площині, що і питання про Ніщо. Питання про буття і про Ніщо як такі однаково опускаються. При цьому нікого не бентежить навіть те утруднення, що оскільки бог творить з нічого, то якраз він повинен знаходитися в певному відношенні до Ніщо. Разом з тим, якщо бог є богом, то знати Ніщо він не може — постільки, постільки «абсолют» виключає з себе будь-яке «уніщовіння».

Ця чорнова історична ретроспектива демонструє Ні-

що як антонім самого суцього, тобто як його заперечення. Коли ж Ніщо стає певним чином проблемою, то відбувається зовсім не просто лише уточнення цього контрастного співвідношення, а вперше тільки і виникає власне метафізична постановка питання про буття суцього. Ніщо вже не залишається невизначеною протилежністю суцього, а відкриває свою належність до буття суцього.

«Чисте буття і чисте ніщо є, отже, одне і те ж»¹. Ця теза Гегеля цілком правомірна. Буття і Ніщо взаємно належать одне одному, але не тому, що вони — з точки зору гегелівського поняття мислення — збігаються за своєю невизначеністю і безпосередністю, а тому, що саме буття в своїй сутності скінчене і виявляється лише в трансценденції висунутого в Ніщо людського буття.

Якщо зі свого боку питання про буття як таке — всеосяжне питання метафізики, то і питання про Ніщо виявляється таким, що охоплює всю сукупність метафізики. Але питання про Ніщо пронизує все ціле метафізики ще й тому, що мимоволі ставить нас перед проблемою походження заперечення, тобто по суті, перед вирішенням питання про правомірність панування «логіки» в метафізиці.

Стара теза: з Ніщо нічого не виникає — набуває в такому випадку ще одного значення, яке досягає самої сутності проблеми буття, і гласить: з Ніщо жодна сутність як сутність не виникає. В Ніщо людського буття суще в цілому вперше тільки і приходиться до самого себе згідно зі своєю найбільш істинною можливістю, тобто остаточно.

А в якому значенні питання про Ніщо, оскільки воно метафізичне, вбирає в себе наше буття, яке запитує? Ми характеризуємо наш теперішній і тутешній досвід буття як такий, що сутнісно визнається наукою. Якщо наше визначення нею буття пов'язане з питанням про Ніщо, то це питання повинно робити його проблемним.

Наше наукове буття набуває своєї простоти і загостреності завдяки тому, що підкреслено вступає у відношення до самого по собі суцього і тільки до нього. Ніщо наука хотіла би з жестом вищості відкинути. Проте тепер, при запитуванні про Ніщо виявляється, що це наше наукове буття можливе лише в тому випадку, якщо воно заздалегідь вже висунуте в Ніщо. Таким, яким воно є, воно розуміє себе тільки тоді, коли не відкидає Ніщо. Славетні тверезість і всесилля науки перетворюються в глузування,

¹ Див.: Гегель Г. Наука логіки. Ч. 1.— М.: 1970. С. 140.

якщо вона не приймає Ніщо серйозно. Тільки завдяки відкритості Ніщо наука здатна зробити суще само по собі предметом досліджень. Тільки коли наука екзистує, відштовхуючись від метафізики, вона спроможна знову і знову відстоювати своє сутнісне завдання, яке полягає не в накопиченні і впорядкуванні знань, а щораз у заново досяжному розмиканні всього простору істини природи та історії.

Лише тому, що в основі людського буття відкривається Ніщо, відчужена дивність сущого здатна захопити нас повною мірою. Тільки коли нас тіснить дивність сущого, яке відчужує, воно пробуджує в нас і викликає здивування. Лише на основі здивування — тобто відкритості Ніщо — виникає питання «чому?» Тільки завдяки можливості «чому?» як такого ми здатні запитувати певним чином про основи і обґрунтовувати. Тільки завдяки нашій здатності запитувати і обґрунтовувати для нашої екзистенції стає доступною доля дослідника.

Питання про Ніщо нас самих — тих, хто запитує, — ставить під знак питання. Воно — метафізичне.

Людське буття може вступати у відношення до сущого лише тоді, коли воно висунуте в Ніщо. Вихід за межі сущого здійснюється в самій основі нашого буття. Але такий вихід і є метафізикою у власному розумінні слова. Тим самим мається на увазі: метафізика належить до «природи людини». Вона не є ні розділом шкільної філософії, ні сферою примхливих інтуїцій. Метафізика є основною подією людського буття. Вона і є самим людським буттям. Через те, що істина метафізики перебуває в цій бездонній основі, своєю найближчою сусідкою вона має можливість фундаментальної помилки, яка постійно чатує її. Тому до серйозності метафізики науці з усією її строгістю ще дуже далеко. Філософію ніколи не треба виміряти мірками ідеї науки.

Якщо ми дійсно поставили собі за мету розгорнути тут питання про Ніщо, то метафізика не просто продефілювала перед нами в своїх зовнішніх рисах. Разом з тим ми і не «заглибилися» в неї ніби вперше. Ми і не можемо в неї заглибитися, тому що — оскільки екзистуємо — завжди вже знаходимося в ній. «В розумінні цієї людини, мій друже, природою закладена любов до мудрості!» (Платон. Федр, 279a). Оскільки людина екзистує, тим

' Див.: Платон. Сочинения. Т. 2.— М.: 1970. С. 222.4

або іншим чином здійснюється і її філософствування. Філософія — те, що ми так називаємо,— це приведення в рух метафізики, в якій філософія приходить до себе самої і до своїх невідкладних завдань. А філософія приходить в рух лише завдяки своєрідному стрибку, в якому наша власна екзистенція присвячується сутнісним можливостям людського буття в цілому. Для цього стрибка вирішальним є: по-перше, надання простору дня суцього в цілому; потім вільне відпускання себе в Ніщо, тобто звільнення від божків, які у кожного є і до яких кожен має звичку вислизати; нарешті, допущення розмаху цієї безопорності, щоб в своїх злетах вона постійно поверталася до основного питання метафізики, яке примушує нас визначити саме Ніщо: чому взагалі є суще, а не, навпаки, Ніщо?